

Kari Uusitalo

PAIKOILLANNE — VALMIIT — KÄY!!

Katsaus suomalaisiin urheiluelokuviin

Me suomalaiset olemme tunnetusti urheiluhullua kansaa. Se käy ilmi jo pelkästään siitä, minkä osuuden urheilu saa sanomalehtiemme palstoilla ja televisiokanaviemme ohjelmistossa. Sunnuntai-illan urheiluruudussa, joka säännönmukaisesti ylittää sille varatun minuuttiosuuden, kerrotaan kaikki viikonlopun ”tärkeät” urheilusuoritukset aina villi-karjuammunnan Suomen-mestaruuksia myöten, puhumattakaan lajikohtaisista erikoislähetyksistä. Kaikille ei tämäkään riitä — lisää urheilua ahnehditaan vielä Eurosportin kautta.

Suomen kaltaisessa ”pienessä, mutta sisukkaassa” maassa urheilulla on tietenkin ollut sosiaalinen tilaus. Urheilu on kohottanut itsetuntoamme ja ollut oiva tapa kiillottaa kansallista kilpeämme myös ulkomaalaisten silmissä. Tulokset ja suosio vaihtelevat aika ajoittain ja lajikohtaisesti; joku yksinäinen tähtiurheilija vetää helposti peräänsä liudan saman lajin harrastajia. Murtomaahiihto ja yleisurheilu olivat aikoinaan vahvoja lajejamme, sitten tulivat mäkihyppääjät ja ralliautoilijat. Ja juuri tällä hetkellä on kilpauinti meillä vahvassa nousussa. Urheilukin elää syklistesti — saavutukset ja suosio ovat keskenään kongruenssissa.

Jonkinasteisen sosiaalisen tilauksen laki nousee esiin myös, kun kotimaisten näytelmäelokuvien joukosta poimitaan ne, missä urheilulla on näkyvä sija juonikuvioissa. Ensimmäinen suomalainen urheiluaiheinen elokuva oli talvella 1928 kuvattu

Lumisten metsien mies, jonka paremminkin taiteilijana tunnettu Uuno Eskola ohjasi oman käsikirjoituksensa pohjalta. Elettiin toista talviolympia-vuotta, ja juonen huippukohdaksi ohjaaja sommiteli hiihtokilpailun, jossa nuori maalaispoika Jussi sisukkuudellaan voittaa Karmasharjun kisat ja samalla saa omakseen Maurilan kartanon rikkaan perijättären Raijan. ”Pieni naisen käsi tarttuu arasti voimakkaaseen miehen käteen — ja katsoja aavistaa lopun sanomattakin...” Kestävyysshiihtäjiemme menestys St. Moritzissa ei kuitenkaan ollut ennako-odotusten mukainen, ja myös Eskolan elokuvan yleisönsuosio jäi odotettua vähäisemmäksi.

Hiihdetty oli jo kaikkien aikojen ensimmäisesäkin suomalaisessa näytelmäelokuvassa, kevättalvella 1907 kuvatussa *Salaviinanpolttajissa*. Siinä nähtiin, kuinka nimismies apulaisineen saapui hiihtäen pidättämään korprien kätköön viinapannunsa rakentaneita junkkareita. Nimismiestä tässä kreivi Louis Sparren ohjaamassa elokuvassa esitti Jussi Snellman.

Hiihtoa on nähty oheistuotteena monessa muusakin kotimaisessa elokuvassa. Oudointa se lienee ollut Eddie Stenbergin elokuvassa *Rantasalmen sulttaani* (1953), missä espanjalaista härkätaisteilijaa esittävä Kauko Käyhkö joutui hiihtämään laudat jaloissaan Saharan hiekkadyneillä. Lea Joutsenolle pantiin sukset jalkaan elokuvissa

Varaventiili (1942) ja *Kilroy sen teki* (1948), mutta kummassakin hän hiihteli lähinnä vain liikuntaa saadakseen. Pekka Mandartin puolidokumentaarisisessa elokuvassa *Virtaset ja Kekkonen* (1993) Paavo Virtanen (Tuomas Suomalainen/Teemu Aromaa) harrasti hiihtoa yhtä innokkaasti kuin tasavaltamme pitkäaikainen päämieskin. Anneli Saulin tehtävänä taas oli urakoida oikeilla vanhan kansan sivakoilla kaksimetrisine sauvoineen Armand Lohikosken elokuvassa *Kahden ladun poikki* (1958). Kyseessä oli vuosisadan vaihteen maalaiskylään sijoittuva kolmiodraama, jonka ainoa yhteys nykyaikaan oli siinä, että se sai ensi-iltansa samaan aikaan, kun Lahdessa järjestettiin hiihdon MM-kisat...

* * *

Berliinin olympiakisoissa 1936 suomalaiset saavuttivat kolmoisvoiton 10 000 metrin ja kaksoisvoiton sekä 5 000 metrin juoksussa että esteissä. Kaiken kukkuraksi palkittiin taideolympialaisten kultamitalilla Urho Karhumäen romaani *Avoveteen*, jonka keskushenkilönä oli kestävyysjuoksija Yrjö. Kestävyysjuoksu oli tuohon aikaan meillä korkeassa kurssissa: suomalaisten hallussa oli perinteisesti sekä 5 000 että 10 000 metrin maailmanennätykset Paavo Nurmen ajoista saakka. Mainemme urheilukansana sai korkeimman mahdollisen tunnustuksen, kun Helsingille muutaman mutkan jälkeen vihdoinkin kesällä 1938 myönnettiin vuoden 1940 kesäkisojen isännöys.

Toisin kuitenkin kävi — kuten Suomi-Filmin tuotantopäällikkö Risto Orko *Elokuva-Aitassa 2/1940* kaunopuheisesti totesi: ”Olympialaiset muuttivatkin maaotteluksi verivihollistamme vastaan ja niin niiden filmauskin. Taistelutanterena ei ole valkoinen stadionimme, vaan lumiset metsämme.”

Kesällä 1939 elettiin kuitenkin vielä tulevien kisojen innostuneessa odotuksessa. Innostus tempaisi mukaansa molemmat suuret elokuvatuotantommekin, kisojen viralliseen dokumentointiin yksinoikeuden saaneen Suomi-Filmin ohella myös Oy Suomen Filmiteollisuuden. Perimmäisenä tavoitteena kummallakin yhtiöllä oli tietenkin voiton maksimointi käymällä näytelmäelokuvan muodossa käsiksi yleisöä kiinnostavaksi arveltuun ajankohtaiseen aiheeseen. Suomi-Filmissä Orvo Saarikivi ohjasi elokuvan *Avoveteen* edellä mainitun Urho Karhumäen romaenin pohjalta. Elokuvassa juoksija-Yrjöä esitti Kullervo Kalske, ja romaanin valkokangasversio huipentui kuvitteellisiin Helsingin olympialaisiin: ”10 000 metrin juoksu on

täydessä vauhdissa. Jännitys katsomossa on sietämätön. ... Yrjö Niemelä voittaa — tuon urheilun historian kunniaakkaimman juoksun.” Ja sivutuloksena syntyy tietenkin uusi loistava maailmanennätys!

Kilpaileva yhtiö puolestaan laski markkinoille Yrjö Nortan ohjaaman komedian *Lapatossu ja Vinski Olympia-kuumeessa*. Siinä entiset rautatienrakentajat oli siirretty Saron suvun omistaman suklaatehtaan palvelukseen eräänlaisiksi PR-mieheksi, jotka muun ohessa pitävät huolen siitä, että yhtiö voittaa puulaakiottelun Kiperän Karamellitehdasta vastaan. Ja ratakierroksen nopein on kirkkaasti Unto Salminen, itsekin aikaisempi maaottelutason pikajuoksija-aktivisti näyttelijänuransa ohella.

Lasse Virén oli 1970-luvulla Paavo Nurmen kaltainen juoksijasankari. Hänen voittokulkunsa Münchenin ja Montrealin kisoissa ei kuitenkaan enää heijastunut näytelmäelokuviimme. Jonkin näköistä jälkilämmittelyä voi tosin havaita Juhani Hurmeen (Peter Lindholmin) elokuvassa *Tappavat sekunnit* (1985), joka tekijöidensä mukaan osittain tositahtumiin perustuen kertoi juoksija Timo Leinosen tarinan. Timon on maalaisnuorukainen, jonka suurena tavoitteena on päästä mukaan Kalevan kisoihin. Lisäjännitettä antaa Timon edessä oleva vaikea valinta: joko ahkera treenaus taikka seurustelu kotikylän opiskelijatyön kanssa. Juoksija-Timoa esitti elokuvassa Turun Kaupunginteatterin Petri Rajala.

* * *

Tapio Rautavaara voitti keihäänheiton kultamitalin vuonna 1948 Lontoon olympialaisissa. Tätä ennakkoivasti hän oli esiintynyt miespääosassa Suomen Filmiteollisuuden vuonna 1947 tuottamassa elokuvassa *Kultamitalivaimo*, jonka nimiosassa nähtiin ”aitajuoksija” Ritva Arvelo. Keihäänheitäjää Rautavaara sai esittää toisessakin näytelmäelokuvassa, niin ikään SF:n valmistamassa *Veteraanin voitossa* 1955. Kummankin elokuvan ohjasi Edvin Laine, ja molemmissa oli innoittajana urheilun kansallinen suur tapahtuma: vuonna 1947 SVUL:n ensimmäiset Suurkisat, 1955 taas TUL:n neljännet liittojuhlat. Käsikirjoituksen kumpaankin elokuvaan laati kirjailija Toivo Kauppinen.

Yrjö Nortan 1947 ohjaama opiskelijakomedia *Sisulla ja sydämellä* propagoi sekä uintia, yleisurheilua että nyrkkeilyä. Elokuvan tuotti Oy Fennofilmi. Suomi-Filmi puolestaan teki Helsingin kisojen alla Armas J. Pullan kirjoittaman elokuvan ”*Jees, olympialaiset*”, sanoi *Ryhmy*, jonka eräänä

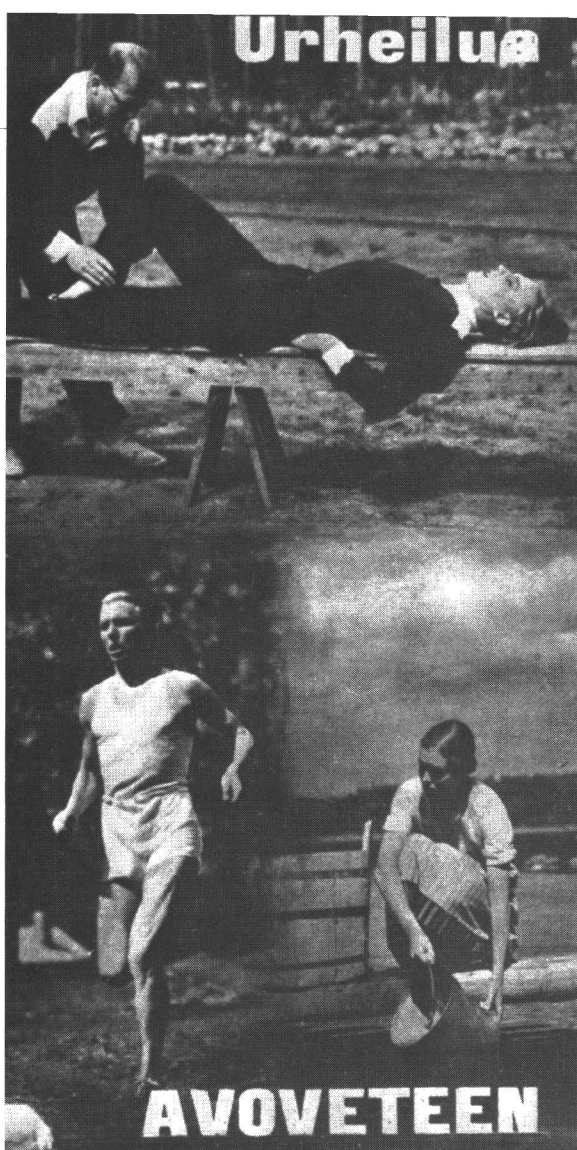
sivujuonteena oli Ryhmyn valmentaman nyrkkeilijän, Eskon, osallistuminen olympiakarsintaotteluun Messuhallissa. Eskoa esitti näyttelijänä amatööri, mutta nyrkkeilijänä aito Valle Resko. Eskon muka voitokkaan ottelun selosti elokuvassa muka radioon itse Martti Jukola.

Nyrkkeilyssä saatiinkin Helsingin kisoista yksi kultamitali Pentti Hämäläisen tuomana, mutta uinti nousi mitalilajiksemme vasta Barcelonassa kesällä 1992. Nyrkkeilyä on myöhemmin nähty mm. Veikko Itkosen elokuvassa *Rakastin sinua, Hilde* (1954) ja vuonna 1993 jopa kahdessakin uutuudessa, Tuija Murtovaaran videoelokuvassa *Koskenkorva Cowboys* sekä Juha Rosman suomalais-puolalaisessa yhteistuotannossa ”*Kuka on Joe Louis?*”. Rosman tarinan miespäähenkilö (Ilkka Heiskanen) oli puolustusvoimissamme pursimiehenä palveleva entinen aktiivinyrkkeilijä, joka seitsemän vuoden tauon jälkeen palaa uudelleen kehään. Elokuvan parasta antia oli kuitenkin Vesa-Matti Loirin tulkitsema alkoholisoitunut valmentaja.

* * *

Teoria urheiluelokuvien sosiaalisesta tilauksesta saa vahvistusta, kun vertailemme kahta, 20 vuoden väliajoin tehtyä filmatisointia Mika Waltarin näytelmästä *Kuriton sukupolvi*. Ensimmäisen elokuvasovituksen ohjasi Wilho Ilmari tuoreeltaan vuonna 1937, toisen Matti Kassila talvella 1957. Waltarin alkuperäisnäytelmässä ja Ilmarin elokuvasovituksessa Pelle Varavaara on puolimaileri. Kassilan elokuvaan teki käsikirjoituksen Juha Nevalainen, joka vaihtoi Pellen urheilu suoritukset mäkihypyiksi — suomalaiset mäkiokotkat olivat vastikään nousseet maineeseen ja menestykseen uuden aerodynaamisen tyylin myötä. Antaakseen elokuvalleen todellisuuden tuntua Matti Kassila aloitti *Kurittomansa* Salpausselän kisoista ja päätti tarinan Holmenkollenille. Molempien voittajaksi selviytyi Pelle Varavaara, minkä vielä Pekka Tiilikaisen ”autenttinen” selostajanäni vahvistaa. Istuupa Salpausselän kisakatsomossa itse tasavallan presidentin ikään kuin tapahtumaa todistamassa. Wilho Ilmarin elokuvassa taas annettiin Pellen roolille uskottavuutta kiinnittämällä tehtävään Unto Salminen.

Vielä huimemmin yhdistivät mäkihypyn elokuvansa juoneen nuoret Valentin Vaala ja Teuvo Tulio vuonna 1931 tehdessään elokuvaa *Laveata*

Elokuva-aitta 15-16/1939.

tietä. Sen päähenkilönä oli nuori suomalainen viuluniekka Antti Larto, joka ulkomaisen menestyskiertueen jälkeen palaa Suomeen viettääkseen jonkin aikaa maalla Lahden läheisyydessä. Tehdäkseen vaikutuksen naiseen, johon on ihastunut, Antti käy ohimennen voittamassa Lahden kisat. Joka osaa soittaa viulua, osaa myös hypätä mäkeä, oli tämän elokuvan sanoma.

* * *

Anssi Mänttärin kaksi vuotta sitten ohjaama elokuva *Mestari*, jonka innoittajana oli ns. Nykäs-ilmio, puolestaan osoittaa, miten vakavasti Suomen kansa urheilun yhä edelleenkin ottaa. Mänttärin satiirisen tarinan keskushenkilö, mäkihypyäjä Teemu Kimpilä, tekee heti elokuvan alussa katoamis-

tempun epäonnistuttuaan Keski-Euroopan mäki-
viikon ensimmäisessä osakilpailussa, eikä enää
palaa urheiluareenoille. Mänttärin huumoria oli
myös se, että tätä Teemun epäonnistunutta hyppyä
elokuvassa selostaa Anssi Kukkonen, joka itse ai-
koinaan samalla tavoin katosi selostusmatkansa
yhteydessä. Mänttärei odotti elokuvalleen vähin-
täänkin kohtuullista yleisömenestystä, mutta toisin
kävi: teatterikierroksella ei edes 5 000 maksavan
katsojan raja rikkoontunut. Opetus on tämä: elo-
kuvassa urheilusta voi laskea leikkiä, mutta siitä ei
saa tehdä pilaa!

Jääkiekko on tullut mukaan suomalaiseen näy-
telmäelokuvaan verraten myöhään, ensimmäisen
kerran vasta olympiavuonna 1952, Hannu Lemisen
ohjaamassa komediassa *Hän tuli ikkunasta*. Siinä
Tauno Palo esitti amerikansuomalaista Tom
Mackiä, joka saapuu Suomeen valmentamaan edus-
tussjoukkuettamme. Aihepiiriin palasi Jörn Donner
17 vuotta myöhemmin, kun hän oman käsikirjoi-
tuksensa pohjalta 1969 ohjasi komedian *69 Sixty-
nine*. Tarinan miespäähenkilö Jukka Virta (ruotsin-
maalainen näyttelijä Sven-Bertil Taube) on jää-
kiekkovalmentaja, joka lyö vaimoiaan laimin työnsä
ja harrastuksensa vuoksi. Yksinäisyydessään vaimo
etsii apua gynekologilta, jota tietenkin näytteli
Jörn Donner itse. Donner puolestaan sai kunnian
esittää Norjan jääkiekkomaajoukkueen suomalaista
valmentajaa norjalaisessa näytelmäelokuvas-
Hockey-Feber vuonna 1983. Tshekkiläis-suoma-
laisessa yhteistyökomiassa *Reilu peli* (1988) oli-
vat avustajina Tshekkoslovakian ja Suomen vuo-
den 1985 jääkiekkomaajoukkueet. Elokuvan oh-
jaaja oli nainen, tshekkiläinen Marie Polednáková.

* * *

Moottoriurheilua nähtiin suomalaisessa elokuvassa
jo vuonna 1940, Risto Orkon komediassa *Kyökin
puolella*. Elokuva huipentui moottoripyöräkilpai-
luun, jossa sankarin osaa esitti Tauno Majuri. Kil-
pailujaksot kuvattiin lokakuussa 1939 Tallinnan
Piritalla, Orkon kertoman mukaan päivä ennen
kuin ensimmäiset venäläiset joukot vyöryivät Pal-
diskiin. Valentin Vaalan ohjaama värielokuva *Nuo-
ruus vauhdissa* (1961) puolestaan päättyi Ruissalon
kansainvälisiin moottoripyöräkilpailuihin, joissa
voittajaksi selviytyi Rami Sarmasto.

Risto Jarvan elokuva *Bensaa suonissa* (1970)
kertoi ralliajajien maailmasta, keskeisissä rooleissa
rallipariskunta Marja (Lilga Kovanko) ja Lasse
(Ulf Törnroth) sekä heitä ihaileva Tapsa (Pertti

Melasniemi), joka Marjan ja Lassen välityksellä
pääsee tutustumaan rallarien kulussientakaiseenkin
elämään. Elokuvansa loppuhuipentuman Jarva
rakensi harkitun irvokkaaksi — Tapsan ohjaama
auto törmää sikoja kuljettavaan kuorma-autoon
kohtalokkain seurauksin. Jo ennen Jarvan elokuvaa
oli ralliautoilijoiden vauhdikasta elämää ohimennen
väläytetty Jarno Hiilloskorven nuorisokuvauksessa
Rakkaus alkaa aamuyöstä (1966). — Kohtalon
ivaa lienee se, että sekä Rami Sarmasto että Risto
Jarva saivat myöhemmin surmansa autokolarissa.

* * *

Spede Pasanen on tuottamissaan elokuvissa useissa
eri yhteyksissä antanut näytteitä urheilumiehen
taipumuksistaan ja kyvyistään. Esimerkiksi *Lentä-
vissä luupäissä* (1984) hän kokeilee ilmailu-urhei-
lua erilaisin pienlentimin. *Lottovoittaja UKK
Turhapurossa* (1976) elokuvan juoneen on ympätty
tuolloin ajankohtainen Spede-linko, jota esitellään
Hyvinkään Sveitsissä. Uno Turhapuro (Vesa-Matti
Loiri) itse ollessaan *Armeijan leivissä* (1984) pelaa
tennistä peräti Olli Rahnastoa vastaan, elokuvassa
Uno Turhapuro herra Helsingin herra (1991)
hän taas tekee viisitoistaottelussa uuden maail-
manennätyksen ajassa 2.20,60. Turhapurojen oh-
jaaja Ere Kokkosen sotilasfarssi *Vääpeli Körmy ja
Marsalkan sauva* (1990) huipentuu Rauharannan
varuskunnan komppanioitten väliseen kamppailuun
Marsalkan sauvan voittajasta. Sarjan uusimpaan
elokuvaan *Vääpeli Körmy ja etelän hetelmät* (1992)
puolestaan sisällytettiin vauhdikas lentopallo-ot-
telu, pelaajana mm. Ingvar Melin. Rauni Moll-
bergin elokuvassa *Ystävät — toverit* (1990) taas
harrastetaan Jurmalan 50-vuotispäivillä ampumista
suoraan elävään maaliin — jäälle pystytettyihin,
tolppiin sidottuihin miehiin.

Tätä kirjoitettaessa ei valmisteilla tietävästi ole
yhtään kotimaista urheiluaiheista elokuvaa. Kun
seuraava joskus tehdään, sen teeman tulisi — mi-
käli alussa esittämäni teoria sosiaalisesta tilauk-
sesta pitää paikkansa — tavalla taikka toisella
liittyä uintiin tai kävelyyn. Antti Kasvion, Jani
Sievisen ja Sari Essayahin taannottaiset näytöt
ikään kuin velvoittavat siihen. Ja kun meillä talvella
1994 vaihtuu presidentti, voimme olla jokseenkin
varmoja siitä, että tasavallan uuden päämiehen —
kuka hän sitten onkin — mieliurheilulaji — mikä
se lieneekin — hyvin nopeasti tulee heijastumaan
uusien kotimaisten elokuvien sivujuonteissa.